

Жак Жуэ

...у сьвеце не існуе нічога,
пра што нельга было б сказаць у вершы...

Падземкавыя вершы

Пераклад
з французскай –
Юрася
БАРЫСЕВІЧА.

*Фотаздымка
аўтара
рэдакцыя
ня мае.*

Час ад часу я пішу вершы ў метро. Гэты верлібр
— таксама адзін з іх.

Метрапалітэнавы верш — гэта верш, складзены
ў падземцы падчас руху цягніка.

Такі верш налічвае столькі ж радкоў, колькі ва-
шая паездка — прыпынкаў, мінус адзін.

Першы радок вы складаеце ў галаве паміж дзвю-
ма першымі станцыямі (улучна з той, на якой вы селі
ў цягнік).

Ён занатоўваецца на паперы, пакуль цягнік
стаіць на другой станцыі.

Наступны радок складаецца паміж другім і трэцім
прыпынкамі цягніка.

Вы занатоўваеце яго, калі спыняецеся на трэцяй
станцыі. І гэтакім жа чынам далей.

Нельга пісаць, пакуль цягнік імчыць па рэйках.

I нельга абдумваць наступны радок, пакуль цягнік стаіць.

Апошні радок занатоўваецца на платформе станцыі, з якой вы ўзьнімаецеся на паверхню.

Калі мэта вашай вандроўкі вымагае перасадак на іншыя лініі метро — верш будзе складацца з дзвюх ці болей строфаў.

Калі цягнік, на бяду, спыняецца паміж станцыямі — гэта заўсёды цяжкавырашальная праблема для аўтара падземкавых вершаў.

I

Для пачатку трэба спаліць першы верш, каб ён, абвуглены, дапамог паказаць:

калі падземкавы верш прыдатны, каб казаць пра паэзію прыгожа й разумна —

гэта таму, што твае думкі парадкуе рытм руху цягніка,

разьбіты на больш-менш роўныя перыяды, адпаведныя даўжыні тунеляў паміж станцыямі.

Чаргаваньне сьвятла й цемры за вокнамі

нагадвае палоскі на зебры, калі тая ўстае на заднія капыты,

нагадвае чаргаваньне чорных літараў і белага фону, радкоў ды інтэрвалаў,

узрушанасьці й спакою падчас дэкламацыі тэкстаў, якая чакае мяне ў наступны аўторак, 28 лістапада.

Я пішу гэты тэкст з большым натхненьнем,

чым выпадала мне адчуваць у ранейшых падземкавых вершах,

бо ўсьведамляю, што хвалюючая сітуацыя публічнага чытаньня

выдатна пасуе гэтаму спосабу пісьма,

дзе аўтар ня мае права вярнуцца да папярэдніх радкоў і штосьці паправіць.

Я не забываюся, што колькасьць радкоў у гэтым вершы ўжо прадвызначаная прыпынкам, на якім мне трэба выходзіць:

апошні радок — я не вылічваў гэтага знарок, але атрымалася ўдала — занатоўваецца на платформе станцыі “Ля Мюэт”¹.

II

Учорашні верш самавольна ўлез у паездку, якая была для мяне мусовай і непазьбежнай.

Сёньня ж я спусьціўся ў метро толькі дзеля таго, каб напісаць новы верш.

Учорашняя містычная выпадковасьць з назваю апошняе станцыі

Добра кладзецца ў мае роздумы пра паэзію:

сярод усіх спосабаў пісьма й маўленьня

толькі верш здольны выказаць невымоўнае,

толькі ён дазваляе перакласьці на мову людзей тое, што кажуць сваім смакам звычайныя сьлівы.

¹ Назву станцыі *La Murette* (“Паляўнічы падворак”) можна перакласьці як “Зьнямелая”. У прыватнасьці, гэтым тэрмінам пазначаюцца літары, якія пішуцца, але не агучваюцца падчас чытаньня.

Паэзія вычэрпвае мову да апошняе кроплі й зноўку напаўняе яе да краёў:

папераменна альбо адначасна

словы трушчаць навакольны сьвет і зноўку па каліўцу зьбіраюць яго,

камянеюць альбо сьпяваюць усярэдзіне цела.

Цяжка ўцяміць, якім чынам адно слова можа запаўняць тысячы галоваў.

Паэт безабаронны перад сьветам, і кожнае выпадковае ўражаньне можа скрасьці ягоныя думкі.

Я цярыліва слухаю бясконцыя выбачэньні, што раздае направа й налева нейкі бадзяга, які гандлюе па вагонах газетамі,

Крыху ўцягваю галаву ў плечы пад гэтым ліўнем пустых словаў, але мой верш, напэўна, усё адно прамакае наскрозь.

У паэзіі мова абдымаецца з рытмам,

але і высечаныя на адзін узор прыступкі сходаў,

і прабачэньні гандляра газетамі, і загалюкі ў газеце

таксама складаюцца ў нейкі квазіпаэтычны рытм,

што неўпрыкмет робіцца камертонам для верша, які ты складаеш.

Паміж часьцінамі верша — радкамі —

заўсёды застаецца пустая прастора, якую запаўняюць паветра й хаос выпадковых словазлучэньняў,

усялякія думкі, што ня маюць да паэзіі ніякага дачынення.

Паэзія вымагае дысцыплінаванага мысьленьня.

III

У паэзіі няма нічога натуральнага, з яе не растуць кветкі й наогул нічога з яе не расьце.

Паэзія штучная, як ні што іншае ў сьвеце.

Нават цяжка сабе ўявіць, да якой ступені яна штучная.

Калі паэзія спатыкаецца з чым-небудзь натуральным — яна вокамгненна дае драла.

IV

Ад усіх тых, хто ўжо нічога не чакае ад паэзіі, яна сама ўсё ж чакае чагосьці.

Засмучоная сваім сьціплым месцам у нашым жыцьці, яна пытае сябе, ці ня варта было б ёй стацца больш дзёрзкаю,

ці не прыйшоў для яе, нарэшце, час вырвацца з-за тых кратаў у нашым розуме, за якімі яе трымае сучаснае грамадства?

Яе клінок яшчэ ня ўшчэнт зіржавеў.

У самахвальстве паэзіі як “мастацтва для абраных” мне чуецца пагарда да людзей, якія не чытаюць яе.

Не даспадобы мне ідэя, што паэзія павінна быць чыстай, ахайнай і цнатлівай,

вышэйшай за астатнюю літаратуру й нікому, апроч “далучаных”, не патрэбнай.

Вершы можна друкаваць і на майках з малюнкам, якія носяць мільёны людзей.

Зьбірайце замовы.

V

У сярэдзіне словаў “паэзія”, “паэт” і “паэма” чуецца вокліч *ohé!*¹, дзеля якога трэба расцягнуць вусны й выплюнуць усё паветра з грудзей.

У саміх гэтых словах схаваны той сэнс, пра які я і хачу нагадаць, аднак млоснае вымаўленьне зьбегу галосных “паэээма”

можа выглядаць крыху сьмешным, як звычка Антуана Вітэза паласкаць горла словам “тэааатр”,

нібы яго ванітавала ад успамінаў пра сцэну.

Па нядзелях увечары цягнік метро рухаецца нязносна павольна.

Я хацеў бы дадаць — дадаць і давесьці — што паэзія мае справу са сьмехам

і ўсімі іншымі ўласьцівасьцямі чалавечай істоты.

Паэзія — мая гульня, мой сьмех, мой роздум і мая пошта для зносінаў з вонкавым сьветам:

верш складаецца для аднаго адрасату, а ўжо потым ён можа трапіць і ў іншыя рукі.

Я пішу адной жанчыне і — праз яе — усім людзям,

пішу для сваіх слухачоў і для вушэй самой паэзіі.

VI

Сёньня ўвечары, калі я пачынаю гэты верш, мяне цікавіць толькі шоргат набіраючага хуткасьць цягніка.

На рытм станцыяў, што зьнікаюць за вокнамі, накладаецца рытм пражытых дзён:

штодня я пішу адзін падземкавы верш — некалькі ўжо напісаў і некалькі яшчэ напішу;

для мяне гэта прыемная неспадзяванасьць, якая сьведчыць, што натхненьне сапраўды можа ніколі не сканчацца,

і гэта адзіная магчымасьць скасаваць саму патрэбу ў натхненьні для творчасьці.

Прынамсі, неаспрэчны факт, што пад уплывам жанру падземкавых вершаў мае радкі сталіся даўжэйшыя, чым былі зазвычай, —

мае вусны нібыта баяліся дакрануцца да апошняга слова,

хоць мне самому, часам, карціла прысьпешыць хаду цягніка паміж станцыямі

альбо, наадварот, запаволіць ягоны палёт.

За вокнамі на станцыях мільгаюць жабрацтва й раскоша — усё тое самае, што й за часамі дзю Бэле².

¹ Гэй! (фр.).

² Жаашэн дзю Бэле (1522—60) — французкі паэт.

У метро скрыжоўваюцца, быццам шпагі, чалавечыя лёсы.

Леваруч ад мяне будуюцца мост імя Шарля дэ Голя; насупраць яго стаіць морг.

Верш часам нагадвае эпас, часам — эпітафію.

У сьвеце не існуе нічога, пра што нельга было б сказаць у вершы, і гэтаксама няма ў ніводнае мове такога слова — хай сабе гэта абрэвіатура, уласнае імя ці брыдкаслоўе — якое не было б дарэчным у якім-небудзь вершы.

Кожнае слова можа мець некалькі сэнсаў, і паэзія не павінна гідзіцца ніводнага з іх.

VII

Было б надта саманадзейным думаць, што паэзія, калі прызначаць ёй, як я, спатканьні ў метро, здольная зацікавіць простых людзей.

Дык можа, маргінальнае становішча для яе — найбольш натуральнае?

На платформе стаіць велічэзны сабака, пароду якога я не магу ўзгадаць; гэты бамбіза, вядома, носіць напысьнік, але ён не апрануты на пашчу, а боўтаецца на шыі.

Я думаю, паэтам таксама трэба часам апранаць напысьнікі;

зразумела, я маю на ўвазе не цэнзуру,

а нейкі ўласьцівы паэтам дадатковы орган цела, штосьці кшталту пары рагоў афрыканскага насарога альбо тузіну арбалетных стрэлаў у сьпіне вепрука.

Хіба могуць слухачы прымаць блізка да сэрца паэтаў, якія ўслаўляюць маўчаньне?

Ці можна любіць паэзію, якая бясконца ўзгадвае, што яна, мабыць, памерла ўжо?

Калі разважаеш пра сучасны стан паэзіі,

амаль заўжды занураешся ў меланхолію —

і тым ня менш грудкі гэтай сьпячай красуні ўсё адно застаюцца звабнымі нават побач з ейным зьмярцьвельным тварам.

VIII

Сёньня ўранку бачыў два вершы, што аздабляюць інтэр'ер падземнага бістро:

адзін, з прыгожым чырвоным ініцыялам, быў напісаны ад рукі, другі — выдрукаваны праз прынтар; абодва бяз подпісу.

Я кажу “вершы”, бо калі б я наважыўся спытацца ў бармэна, што гэта такое, то ён, я ўпэўнены, адказаў бы: “Гэта вершы, вы ж бачыце рыфму!”...

Адзін з гэтых твораў апявае цудадзейны ўплыў усьмешкі на стан справаў у грамадстве, другі аплаквае пакутлівае згасаньне жыцьця сабакі, якога кінулі на волю лёсу гаспадары, калі зьезджалі ў адпачынак.

Цукровыя, дыябетычныя вершы такога кшталту

ствараюцца з сыравіны цалкам здаровых пачуцьцяў.
Я з пяшчотай гадую пяціногага барана паэзіі:
ягонае мяса — лепшая дыета для разьнявольваньня мовы.
Чапляйце свае думкі да цягніка!
Падземкавы верш выпягвае з мяне словы, нібы вагоны з тунелю,
і лагоднай, крыху кплівай усьмешкай падбадзёрвае маё нерашучае
пяро.

IX

Паэзія любіць абвяшчаць, што яна змагаецца з імперыялізмам эканомікі — бо ніхто ўжо не адважваецца казаць, што ён змагаецца з эканомікай імперыялізму —

але, калі ў выніку гэтага францішканскага зароку беднасьці яна згубіць усіх слухачоў апроч вераб'ёў ды “крылатых люмпенаў” (так Італа Кальвіна называў галубоў)

ці арлоў на філасофскіх вяршынях,

я разьвітаюся з кляштарам; зрэшты, я ўжо зрабіў гэта.

Ня варта займацца паэзіяй толькі дзеля таго, каб выбіць сваім плечком дзьверы ў гісторыю літаратуры:

мы падманваем самі сябе, калі робім тое, чаго чакаюць ад нас.

Лепш зрабіць хай сабе крыху паэтычным тое, што да паэзіі ня мае ніякага дачынення.

X

Цяжэй за ўсё пісаць падземкавы верш, калі здараецца страйк — вось як сёньня, у пятніцу.

Найперш трэба знайсці хоць які цягнік.

Знайшоў. Вагоны перапоўненыя, і я мушу пісаць стойма.

Цягнік спыняецца не на кожнай станцыі. Верш складаецца... як гэта сказаў гучнагаварыльнік? — так, бязладна.

Зрэшты, хаос для паэзіі — зусім ня дзіва: яна сама любіць парушаць грамадзкі парадак.

Пані Паэтыка, разьбіце агароджу, за якой вас трымаюць!

Вы маеце права на гэта, бо вы — як той гадзіннік,

які бомкае на сыяне дванаццаць разоў, а кажуць, што цяпер “нуль гадзінаў”.

Ці мае ўсё тое, што я тут пішу, пэўнага аўтара? Хіба толькі сам чалавек, гэты сапіенс-людэнс¹, складае тэя вершы, што ён занатоўвае?

Паэзія нараджаецца з глыбіні нашых пачуцьцяў, але часам — з нечалавечай, вусьцішнай прорвы ў нішто².

¹ *Homo Ludens* (чалавек, які гуляецца) — спартыўная мадыфікацыя *Homo Sapiens*'а (чалавека разумнага).

² Філософ Валянцін Акудовіч называе гэтую прорву “Няма”.